

Filozófia és tudományos esztétika

Irta: Csapó Sándor

Általános felfogás az, hogy az esztétika a filozófia egyik szerény diszciplínája. Maguk az esztétikusok is belenyugodtak ebbe a minősítésbe annál is inkább, mert az esztétikai rendszerek érdeemes alkotói maguk is többnyire filozófusok voltak s mint ilyenek az esztétikai problémákat filozófiai koncepciójuk árnyékában oldották meg. Az esztétikából tehát egy jelentéktelen függvény lett, amelyen minden filozófus kénye-kedve szerint gyakorolhatta a fogalmakkal való zsonglőrösködést. Kant őszinte vallomása volt ez az igazság: — „A fogalmak azok, amit beléjük helyezünk.” — És tényleg tudjuk azt, hogy minden filozófus esztétikus más és más tartalmat ad a fogalmaknak ugyanakkor, amikor mindnyájan egyformán pretendálnak az igazságra. Itt azután már láthatjuk, hogy a filozófia körül baj van. Ha ugyanis minden filozófus más tartalmat ad a fogalmaknak, más definíciókhoz jut és más világképet formál — amelybe szervesen illeszti be a saját esztétikai rendszerét — mindamellett, hogy a logikai iskolázottság, az élelméljűség, valamint az igazságra törekvő őszinte akarat fenáll, akkor nem is annyira a filozófusokban és képességeikben kell keresnünk a hibát, mint inkább az igazságkeresés eltévesztett módszerében.

„A tudományt leginkább és mindig egy más ember mutatja be nekünk — szavakba öltöztetve. Aki azonban az igazságot szereti, leszedi ezeket a diszeket és ruhákat, hogy a világosságnál megláthassa: mi rejlik a szavak alatt.”¹ Ha mi valóban levetkőztetjük a filozófus-esztétikusok fogalmait, definícióit ugyszólván minden esetben úgy fogjuk találni, hogy a ruha alatt nincsen semmi! Rájövünk arra, hogy az ugynevezett esztétikai rendszer az ész játéka üres fogalmakkal. Az ilyen üres fogalmak talapzatára épített elgondolásokat és definíciókat filozófusunk káprázatos logikája olyan meggyőző erővel hirdeti igaznak, hogy mi magunk is lehetetlennek hisszük megcáfolni állításait. És csakugyan lehetetlen is mindaddig, amíg egy más bölcseleti rendszer büvkörébe nem jutunk, amely csupán abban különbözik az előbbitől, hogy alkotója agyrendszerének és lelki fejlődésének sajátos determináltságánál fogva más alapelvekből, más elképzelésekből indul ki és így más

¹A tudományos esztétika csiráit fellelhetjük a multban is, amennyiben egyes esztétikusok utmutatóval szolgáltak, de az esztétikát komoly tudománnyá Boriszavlevits Milutin dr. építész, a beográdi egyetem esztétika tanára tette.

eredményekhez is jut. „A filozófia egy sokfejű csodaszörny, ahol minden fej más nyelven beszél.” (Schoppenhauer.)

Van azonban az emberiség szellemi aktivitásának egy olyan területe, ahol minden igaz eredményt egymáshoz lehet illeszteni, de ahol éppen ezért minden állítást kézzelfogható bizonyítékokkal, adatokkal kell alátámasztani. Ez a tapasztalati tényekre épített tudomány. A tények sem nem igazak, sem nem hamisak: tények. Csak arról beszélhetünk, hogy helyesen ismerjük-e a tényeket vagy róluk szóló ismeretünk téves. Egy azonban evidens: a tapasztalati tény az egyetlen dolog, amit az ember konstatálhat és kutatásai alapján hitelesíthet. A mi világunkban minden dolog kapcsolatban áll minden más dologgal és a tudomány célja éppen abban áll, hogy felkutassa ezeket a kapcsolatokat, illetve a különböző törvények hálózatába illeszkedő tényeket. A bölcselel gondolja a dolgokat s ez a szubjektív meglátás neki szent és igaz, — a tudomány képviselőjének a tények beszéde a törvény-igazság. A tudós egyénisége eltölpül az igazságok tengerében, amelyeket nem alkot — mint a filozófus, — hanem felfedez; vezetője a kétely, amely lelkileg szabaddá teszi annyira, hogy csupán a bizonyítékokkal alátámasztott tényigazságokat kell elismernie s ezt a szabadságát semmiféle autoritás: könyv, elismert tudós vagy filozófus sem csorbíthatja. Módszere az indukció, azaz egy csoportba tartozó tények legegyszerűbbjétől halad a mind összetettebb és összetettebb tények felé, a résztől az egész felé, — megmaradva mindig a konkrét dolgok világában. S míg a filozófus deduktív módszere keretében a fogalmakkal és absztraktumokkal birkózva mindig csak állandó és megoldhatatlannak látszó problémákat vet fel, addig a tudós a végérvényesen megoldott problémák biztos talapzatáról az optimizmus bátorító erejétől lendül a jövő felé. Minden bölcseleti rendszer különbözik minden más bölcseleti rendszertől, minden bölcselel ugyyszólván előlről kezd építeni a filozófiát, amelyet azonban sohasem fejez be, mert legfőbb törekvése, hogy egy egyetemes kulcs segítségével megnyissa a titkok kapuit, nem válhat valóra. A tudomány viszont nem egyéni élettartamra kiszabott valami: itt a tudósok egymásbafonódó generációi építenek biztos hajlékot a tudásnak, amelynek minden egyes téglája erősen beilleszkedik a falakba. A filozófus felülről lefelé, a tudós alulról felfelé halad. Képzeld el azt a házépitőt, aki előbb a tetőt készíti el és legutoljára ér a ház alapjához. Ugye lehetetlen! Pedig a filozófus világképe hasonlóképen születik meg, mert minden egyes esetben előfeltevésekből, dogmákból, elgondolásokból indul ki. A tudományban azonban nem jöhet tekintetbe semmiféle előfeltevés, dogma vagy fogalmi konstrukció; a tudománynak arany-szabálya a jogos kétely, kérdései: 1. fenáll-e valóban egy jelenség, 2. mely természeti törvények alá tartozik; két evidens bizonyítási eszköze: 1. a megfigyelés (obszerváció) és 2. a kísérlet (experimentum).

A fentiekből kitűnik, hogy a tudomány és a filozófia ugy

módszere, mint tárgya tekintetében mélyreható különbséget mutat. Csupán céljaik azonosak, mert mind a kettő a világosság felé törekszik és mind a kettő ki akarja vezetni a sötétségben tapogatózó embert a járható utra. Itt tehát csak azt a kérdést kell felvetnünk, hogy melyiket válasszuk a két lehető igazságkeresés közül. Az említett indokok alapján nem kétséges, hogy a tudomány szilárdabb alapja az, amelyre nyugodtan építhetünk, de a filozófiát sem szabad egészen elvetnünk, mert a filozófusok között általában sok zseniális ember volt, van és lesz, akiknek éleselméjű megfigyeléseiről igen sokszor számot kell vetnie a tudósnak is, hogy azután újabb megfigyelések és kísérletek fényénél hitelesítse, vagy eldobja azokat. A tudomány ideálja ugyanis a hipotézisek távolléte, a filozófia viszont a hipotézisek rendszere és mihelyt egy hipotézis megszűnik, csupán hipotézis lenni, otthagyja a filozófiát és bekerül a tudomány körébe. (Boriszavlyevits.)

Attérve tulajdonképeni témánkra, azt kell kérdeznünk, vajjon a tudományos módszer célravezethet-e az esztétikában is. Igen! A tudomány módszere a kutatás minden területén alkalmazható, sőt állíthatjuk, hogy egyedüli út, amely a biztos tudás felé vezet. Az esztétikai jelenség (fenomén) egyébként is nem valami absztrakció, hanem a fiziológiai reakció egyik sajátos formája, amelynek természetét csupán a megfigyelés és kísérletezés eredményei fedhetik fel. A következőkben bemutatjuk olvasóinknak a filozófiai esztétikát, ezzel mintegy alátámasztva bírálatunk helyességét, valamint ismertetni fogjuk azt az új tudományos esztétikát, amely a jövő esztétikája s amelynek végső megalapozásánál szerencsénk van jelen lenni.

*
*
*

Amikor a filozófiai esztétikát tárgyaljuk e helyen, nem térhetünk ki a legapróbb részletekig, hanem csupán azokra a sarkpontokra világítunk rá, amelyekre a filozófiai kutatás elsősorban irányul. Éppen ezért ismertetni fogjuk azokat a megoldásokat, illetve definíciókat, amelyeket a filozófiai esztétika a következő alapproblémákra adott: 1. Mi az esztétika? 2. Mi a szép?

Az esztétika meghatározása (definíciója). A filozófiai esztétika fogalmakon épül fel. A fogalmak viszont azok, amit beléjük helyezünk. Innen származik az, hogy a filozófiai esztétika művelői a problémák megoldásánál csak a legkritkább esetben egyeznek meg egymással. Magának a filozófiának a definíciója tekintetében is a legmélyrehatóbb eltérésekig jutottak bölcselőink s így nem csoda, ha rendszereik egyik mellékes disciplinájában is ugyanezt a helyzetet látjuk.

Az esztétika, mint tudományunk elnevezése a XVIII-ik századbeli német filozófustól, Baumgartentől származik; szerinte az esztétika az érzéki megismerés tudománya (aesthetica est scientia cognitionis sensitivae). Fr. Fischer szerint az esztétika a „szépről szóló tudomány”, Solger szerint „a művészetek filozófiai elmélete”,

Taine szerint „a művészetek filozófiája”, Kantnál „az esztétikai ítélesterő kritikája”, Ebenhardnál „a szép-tudományok elmélete”. Sulcernál „a szépművészetek filozófiája”, Lippsnél „a művészet és a szép pszichológiája”. Egész sereg definíciót említhetnénk még meg, amelyek azonban hasonlóképpen az előbbiekhöz hiányosak, tévesek, sőt mint láttuk sokszor tautologikusak és ellentmondóak. (A filozófia esztétikai rendszerek általában két részből állanak: tiszta esztétikából és alkalmazott esztétikából. Az elsőben szó van magáról az esztétikai jelenségről illetve a szép fogalmáról, módosulásairól, szubjektív és objektív jelentőségéről, az esztétikai ideákról, valamint az esztétika logikai, lélektani és tapasztalati problémáiról; a másodikban szó van a művészetekről általában és az egyes művészetekről.)

A szép meghatározása. A filozófiai esztétika főkérdése: mi a szép? A filozófus itt is definíciót keres fogalma számára, ámbar Platon már bebizonyította, hogy ez lehetetlen, mert ennek a definíciónak magában kellene foglalni minden lehető megnyilatkozását (manifesztációját) a szépnek — azaz abszolútnak kellene lennie. A szép tulajdonképpen: a szép önmagában (an sich), a szép ideája. Definálni a szépet annyit jelent, mint az ideát definiálni, ez pedig Platon szerint lehetetlen. Ez vagy az a dolog szép, de ez még nem a „szépség” vagy a „szép”, épenugy mintha egyik vagy másik ember gazdag ez még nem jelenti magát a gazdagságot, mert a gazdagság ideája több mint bármely gazdagság, sőt több mint az összes gazdagság együttvéve. Mind ennek ellenére a filozófiai esztétika történetében kutatva számtalan meghatározásra bukkanunk. Pythagoras szerint a szép: „egység a különféleségben”. Platon ám nem definiálta a szépet, de mégis megutatta azt, hogy merre kell keresnünk: abban ami harmonikus, szimmetrikus, ami önmagában tetszik, valamint az ideáknak az érzéki világ tárgyain keresztül való megsejtésében. Szent Ágoston az egységben látja a szépet (omnis pulchritudinis forma unitas est), a szép maga az istenség, minden dolog végső oka. Boileau a szépet az igazsággal tartja azonosnak. Leibnitz szerint a szép: harmónikus egység a különféleségben. Sulcernél a szép az amit fogalom nélkül mint a szükségszerű tetszés tárgyát ismerünk meg. Schelling azt tanítja, hogy a szép „a végtelennek a végesben való megjelenése. Kantnál egyszerre három definíciót találunk. 1. A szép az izlés-ítélet által létrehozott érdek nélkül való megelégedettség. 2. A szép az ami egyetemesen és fogalom nélkül tetszik. 3. A szépség célszerűségi formája valamely tárgynak, amennyiben ezt a cél képzete nélkül szemléljük.

(Folytatása következik.)